

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СЕДЛЕРОВА АЛІНА ІГОРІВНА

УДК 81'255.4:811.133.1

**МОВНИЙ ТА ПОЗАМОВНИЙ КОНТЕКСТ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО
ДОРОбКУ В. ПІДМОГИЛЬНОГО (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ З
ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)**

Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та практики перекладу романських мов імені Миколи Зерова Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент
Максименко Олена Всеволодівна,
Інститут філології Київського національного
університету імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
романських мов імені Миколи Зерова

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, старший науковий
співробітник
Пономаренко Володимир Панасович,
Інститут мовознавства імені О.О. Потебні НАН України
завідувач відділу романських, германських та
балтійських мов

кандидат філологічних наук, доцент
Лук'янченко Мар'яна Петрівна,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені І. Франка
доцент кафедри германських мов і перекладознавства

Захист відбудеться 24 жовтня 2013 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11 в Інституті філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14).

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58, к. 12).

Автореферат розісланий «20» вересня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради Д 26.001.11
кандидат філологічних наук

Л. В. Клименко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У наш час історія художнього перекладу є одним із актуальних напрямків дослідження в українському перекладознавстві. Через політичну та ідеологічну ситуацію в період панування радянської влади дослідження літературної та перекладацької діяльності багатьох видатних особистостей було неможливим. Лише в останні два десятиріччя почали з'являтися незаангажовані, ґрунтовні дослідження творчості діячів плідної епохи 20–30-х років ХХ ст., у тому числі і творчого доробку одного з найталановитіших прозаїків – В. Підмогильного.

За часів незалежності України літературна творчість В. Підмогильного студіюється широко і поглиблено. Проте, якщо його оригінальна творчість стала предметом аналізу численних дослідників (М. Доленга, М. Мотузки, А. Музички, В. Мельника, Л. Коломієць, М. Тарнавського, Ю. Шереха, М. Ласло-Куцюк, Ю. Бойка, М. Чабана, В. Шевчука, Л. Мялковської, Л. Сенік, О. Калініченка, Г. Кудрі, Р. Мовчан, С. Луцій, О. Галети та інших), значний перекладацький доробок В. Підмогильного залишається малодослідженим. Серед науковців, у розвідках яких аналізуються деякі аспекти діяльності В. Підмогильного-перекладача, можна виділити Г. Кочура, М. Стріху, Л. Коломієць, Р. Мовчан, М. Чабана, В. Бабенко.

Втім, значення і вагомість творчості В. Підмогильного-перекладача розуміли і у 20–30 роки ХХ ст. (Ю. Смолич писав, що «його справедливо вважали тоді найкращим перекладачем з французької на українську»), і у 60–80-і роки ХХ ст., і у часи незалежності України. Перекладацька спадщина В. Підмогильного вражаюча: він переклав романи, повісті, оповідання багатьох класиків французької літератури – О. де Бальзака, П. Меріме, Гі де Мопассана, Вольтера, Д. Дідро, А. Доде, А. Франса, К. Гельвеція, Ж. Ромена, А. Мальро, П. Фора, З. Моріца, П. Ампя, декілька творів російських письменників – А. Чехова, І. Тургенєва, І. Майського, П. Павленка, уривок з роману класика китайської літератури Лу-Сюна. Ця величезна спадщина В. Підмогильного-перекладача ще майже не вивчена.

Видається перспективним провадити дослідження перекладацької діяльності В. Підмогильного у руслі спрямування сучасної лінгвістики та перекладознавства до антропоцентризму, а саме керуючись досягненнями лінгвістичних і лінгвокультурологічних студій (зокрема, російських учених Ю. Караулова, Г. Богіна, Н. Галеєвої, Л. Кушніної та інших), які почали плідно застосовуватися в українському перекладознавстві (М. Іваницька, О. Мазур). У таких розвідках пропонується досліджувати мовну особистість перекладача не лише в контексті літературознавчого і традиційно-дескриптивного підходу, а й з урахуванням цілого спектру мовних та позамовних контекстів, які впливають на його творчість.

Теоретико-методологічну базу дисертації становлять дослідження щодо актуальних течій у теорії художнього перекладу (О. Чередниченко, Р. Зорівчак, В. Коптілов, М. Стріха, Т. Шмігер, Т. Некряч, В. Радчук); проблеми антропоцентризму у перекладі (Ю. Степанов); мовної та творчої особистості

перекладача (Ю. Караулов, Г. Гачечиладзе, П. Топер, Л. Кушніна, В. Карасік, О. Мазур, М. Іваницька); герменевтичного кола (О. Фінкель, А. Крюкова), діяльнісного підходу (Н. Галєєва, П. Тороп, А. Лефевр, Л. Венутті, М. Гідер), мовного та позамовного контекстів (О. Чередниченко, О. Мазур), впливу чинника ідеології на перекладацьку діяльність (М. Гідер, Ж. Деліль, Н. Рудницька, П. Фосет, О. Калінен, С. Рандл, К. Штурге, А. Брісе, Д. Данет, Р. Меріно, М. Вольф), взаємодії творчих особистостей письменника і перекладача (В. Виноградов, А. Фьодоров, Л. Нелюбін, М. Гаспаров, В. Сдобніков, Т. Шмігер, П. Топер), перекладу як засобу захисту національних мов і культур (О. Чередниченко), націєтворчої місії перекладу (Р. Зорівчак, М. Стріха, В. Радчук).

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасного українського перекладознавства на вивчення історії художнього перекладу, дослідники якої прагнуть повернути забуті через заборону імена видатних українських перекладачів. Взаємовплив діяльності В. Підмогильного як оригінального автора і перекладача прозових творів розглядається в руслі значного зацікавлення українських перекладознавців актуальною проблемою творчої особистості перекладача, тенденції в сучасному перекладознавстві до діяльнісного та ідеологічного підходів до перекладу. Актуальним є дослідження особливостей перекладацьких стратегій та підходів В. Підмогильного, що дозволить поглибити знання про український прозовий переклад 20–30-х років ХХ ст.

Мета роботи – комплексний аналіз перекладацького доробку В. Підмогильного з позиції сучасних теорій художнього перекладу, визначення впливу мовних та позамовних контекстів на формування особистості В. Підмогильного – прозаїка і перекладача, виявлення основних стратегій і тактик В. Підмогильного, застосованих ним при відтворенні першотворів.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. Дати порівняльну характеристику стану дослідженості власної літературної творчості В. Підмогильного та його перекладацької спадщини, що дозволить ввести її в ширший науковий обіг.

2. Проаналізувати здобутки теорії сучасного перекладознавства і лінгвістики, які можуть слугувати комплексному вивченню перекладацької спадщини В. Підмогильного.

3. Оцінити значення перекладацької діяльності В. Підмогильного для становлення його творчої особистості як письменника і перекладача.

4. З'ясувати, які чинники історичного, суспільно-політичного, мовного контекстів мали визначальний вплив на перекладацьку діяльність В. Підмогильного.

5. Обґрунтувати засади періодизації перекладацької творчості В. Підмогильного.

6. Визначити принципи В. Підмогильного, яких він дотримувався, обираючи твір і автора для перекладу.

7. Виділити основні стратегії, які застосовував В. Підмогильний у перекладах творів класиків французької літератури та особливості виражальних засобів, які він обирав для відтворення першотворів.

Об'єкт дослідження – індивідуальний стиль В. Підмогильного-перекладача в контексті епохи.

Предмет дослідження – основні стратегії і тактики, застосовані В. Підмогильним при відтворенні французьких оригіналів творів.

Мета і завдання дослідження визначили необхідність використання сучасних антропоцентричного, герменевтичного, діяльнісного **методів**, що сприяють різнобічному вивченню творчої особистості перекладача в мовному та позамовному контекстах. Для усвідомлення ролі В. Підмогильного у творчому процесі 20-х–30-х років ХХ ст. застосовано метод історико-біографічного аналізу. З метою визначення основних перекладацьких прийомів та стратегій В. Підмогильного використано методи стилістичного, порівняльного, контекстуального та компонентного аналізів.

Матеріал дослідження: переклади В. Підмогильного: (~ 5336 с. проаналізованих творів): А. Франса («Таїс», «Корчма королеви Педок», «Пінгвінський острів», «На білому камені», «Вербовий манекен», «Тінявий берест»); О. де Бальзака («Горіо», «Кузина Бетта», «Кузен Понс», «Тридцятилітня жінка»); Гі де Мопассана («Любий друг», «Монт-Оріоль», «Сильна як смерть», «На воді»); П. Меріме («Коломба»); Вольтера («Кандид, або Оптимізм»); Д. Дідро («Жак-фаталіст і його пан», «Черниця», «Небіж Рамо»); А. Доде («Листи з вітряка»); К. Гельвеція («Про людину, її розумові здібності та її виховання»), казка «Білосніжка»; французькі оригінали творів, перекладених В. Підмогильним, оригінальні твори В. Підмогильного, літературознавчі розвідки його авторства, епістолярна спадщина (листи В. Підмогильного до І. Борщака, до дружини та сина, які містяться у Центральному державному архіві-музеї літератури та мистецтва, до М. Зерова, які містяться у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського); російсько-український фразеологічний словник «Фразеологія ділової мови» (укладений В. Підмогильним у співавторстві з Є. Плужником), переклади І. Франка («Кренкебиль»), Є. Старинкевич («Батько Горіо»), І. Ковтунова («Черниця»), Д. Паламарчука («Тінявий берест»), Ю. Лісняка («Харчівня «Гусячі Лапки», «Острів пінгвінів»), М. Гайдая та В. Шовкуна («Таїс»), Ф. Сологуба («Кандид», «Сильна как смерть»), В. Гаршина («Коломба»), А. Фьодорова («Племянник Рамо»), І. Татарінова (оповідання А. Доде), Н. Яковлевої («Кузина Бетта»), І. Аксьонова («На белом камне»), Г. Ярхо («Жак-фаталіст и его Хозяин»), Н. Немчинової («Монт-Оріоль»), А. Худалової («Тридцатилетняя женщина»), Р. Олдінгтона («Candide»).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено спробу комплексного аналізу доробку В. Підмогильного у широкому перекладознавчому контексті з використанням сучасних теорій щодо мовної та творчої особистостей перекладача, герменевтичного кола, діяльнісного та

ідеологічного підходів до перекладу, а також запропонованого методу перекладознавчого кола. Укладено хронологічну таблицю порівняння власної та перекладацької творчості В. Підмогильного, розглянуто взаємовплив двох іпостасей В. Підмогильного – письменника і перекладача. Вперше вивчено епістолярну спадщину митця, його власні твори та переклади з метою цілісного уявлення про творчу особистість В. Підмогильного-перекладача. Вперше проведено аналіз основних стратегій і тактик перекладу, застосованих В. Підмогильним, а також зіставлено їх з рішеннями, до яких вдалися інші перекладачі тих же творів: І. Франко, Є. Старинкевич, І. Ковтунов, Д. Паламарчук, Ю. Лісняк, М. Гайдай, В. Шовкун, Ф. Сологуб, В. Гаршин, А. Фьодоров, І. Татаринов, Н. Яковлева, І. Аксьонов, Г. Ярхо, Н. Немчинова, А. Худалова, Р. Олдінгтон.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що її результати є внеском у теорію та історію художнього перекладу, зокрема історію українського художнього перекладу 20-х – 30-х років ХХ ст., у проблему дослідження творчої особистості перекладача, вивчення взаємовпливу творчих особистостей письменника і перекладача в особі одного митця. Дослідження стане основою для подальших фахових розвідок стосовно перекладацького доробку В. Підмогильного, у тому числі перекладів не тільки творів французьких класиків, але й творів представників інших літератур.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів і спостережень у курсах теорії та історії художнього перекладу, порівняльної стилістики, у підготовці відповідних підручників та посібників. Знайомство з особливостями мови та стилю перекладів В. Підмогильного може стати у нагоді у практиці художнього перекладу.

На захист виносяться наступні **положення**:

1. Феномен поєднання в одній творчій особистості талантів письменника і перекладача потребує комплексного дослідження з позицій спрямування сучасного перекладознавства до антропоцентризму, до герменевтичного та діяльнісного підходів до перекладання. Запропонований метод перекладознавчого кола дає можливість простежити взаємозв'язок між оригінальною і перекладацькою творчістю митця з урахуванням широкого спектру мовних і позамовних контекстів.

2. На творчість В. Підмогильного впливали як мовні, так і позамовні контексти. Під мовним контекстом розуміємо контекст умов формування мовної особистості перекладача, контекст мовної ситуації у період його діяльності (запровадження «харківського правопису», розвиток «живої» української мови). Позамовний контекст – це сукупність соціального, культурного, політичного, ідеологічного контекстів епохи 20-х – 30-х років ХХ ст. Визначальним для долі В. Підмогильного-перекладача став саме ідеологічний контекст. У світлі актуального ідеологічного підходу до перекладу перекладацька діяльність В. Підмогильного може бути поділена на два періоди:

- період «українізації» 20-х років ХХ ст.
- період Великого терору початку 30-х років ХХ ст.

3. В обидва періоди перекладацької діяльності В. Підмогильного серед перекладів присутні твори авторів близьких йому за духом, світобаченням та рівнем письменницької майстерності (психологічні, моралізаторські, іронічні твори О. де Бальзака, Гі де Мопассана, А. Франса, М. А. Вольтера, Д. Дідро, П. Меріме, А. Доде, К. Гельвеція). В. Підмогильний, майстер інтелектуальної прози і блискучий стиліст, відповідально ставився до відтворення ідіостилю кожного з цих письменників.

4. Перекладацький доробок В. Підмогильного засвідчує кореляцію між його оригінальною і перекладацькою творчістю, що і визначило їхній взаємозв'язок на жанровому (добір для перекладу жанрів роману виховання, оповідань), ідейно-світоглядному (психологізм, моралізаторство, меланхолійність, іронія), концептуальному (концепти екзистенціалізму «самотність», «страх», «нудьга») рівнях.

5. Для В. Підмогильного-перекладача характерні такі основні стратегії:

- стратегія просвітництва, спрямована на долучення тогочасного українського читача до творів світової класики, зокрема французької літератури. Вона виявилася у виборі для перекладу творів письменників-класиків, у поясненні невідомих прецедентних феноменів, реалій у виносках та коментарях;

- мовоохоронна стратегія перекладу, спрямована на відродження та формування «живої» української мови. Вона полягала у бажанні довести спроможність української мови відтворювати мову і стиль іноземних авторів, у послідовному застосуванні норм «харківського правопису», у використанні рідковживаних, призабутих, питомо українських слів і зворотів, у широкому застосуванні елементів галицького варіанту української мови в побутовій і абстрактній лексиці;

- стратегія креативності, що засвідчується експериментуванням у перекладах із багатством виражальних засобів української мови, застосуванням несподіваних, зазвичай семантично несполучуваних слів, експресивних епітетів, колористичної лексики, створенням авторських неологізмів, майстерним використанням синоніміки української мови. Усе це відповідало тенденції відродження, збагачення, формування української мови у перші два десятиріччя ХХ ст.;

- стратегія часткового одомашнення першотвору, яка більше спостерігалася у період 20-х років ХХ ст. Вона виявлялася у В. Підмогильного у відтворенні фразеологізмів, реалій, які позначають приміщення і транспортні засоби, вигуків, лайливої лексики, засобів мовної характеристики персонажів. Дослідження дозволяє говорити про незначне переважання в перекладах В. Підмогильного стратегії одомашнення над стратегією очуження, яка властива йому у відтворенні власних назв та реалій, що позначають одяг.

6. Засоби стилістичної виразності, зокрема тропи, В. Підмогильний відтворював, якнайповніше зберігаючи особливості образної системи першотвору. При відтворенні образних порівнянь, метафор він стилістично вивірено використовував майже дослівний переклад, поєднуючи його з прийомами компенсації, перестановок, інверсії, розширення, додавання розмовної, просторічної лексики. Іронію Вольтера, А. Франса, А. Доде В. Підмогильний передавав, намагаючись залишатися якнайближче до першотвору. Подекуди він підсилював іронічний підтекст, вводючи розмовну лексику, вдавався до гри антонімами, іноді пояснював складні для сприйняття іронічні алюзії у виносках.

7. Творчості В. Підмогильного-перекладача притаманне подвійне спрямування: з одного боку, вона перебувала в контексті української дійсності 20-х – 30-х років ХХ ст. та, зважаючи на мотиви, стратегії і прийоми перекладання, сприяла просвітництву українців і становленню української нації. З другого боку, В. Підмогильний як митець, що поділяв засади екзистенціалізму, фрейдизму, належав до європейського контексту, отже, перекладацька діяльність В. Підмогильного сприяла ствердженню європейської ідентичності України.

Апробація результатів роботи. Основні положення роботи висвітлено на Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених (м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, квітень 2010 р.), на Зеровських читаннях «Українське перекладацтво: історичні контексти» (м. Київ, Київський національний університет ім. Т. імені Тараса Шевченка, Інститут філології, грудень 2010 р.), на Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених «Концепти та константи в мові, літературі, культурі» (м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, квітень 2011 р.), на Міжнародній науковій конференції до 80-річчя від дня народження проф. С. В. Семчинського (м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, травень 2011 р.), на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, березень 2012 р.), на Всеукраїнській науковій конференції за участю молодих учених (м. Київ, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, квітень 2012 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладено у 6 публікаціях, 6 з яких – у виданнях, що входять до переліку, затвердженого ДАК України. Усі публікації одноосібні.

Обсяг і структура роботи: дисертація складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, загальної бібліографії, яка налічує 347 джерел наукової літератури, 11 – довідкової та енциклопедичної літератури та 85 – ілюстративного матеріалу. Загальний обсяг дисертації складає 237 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і новизну теми, окреслено теоретико-методологічну основу, вказано основні методи дослідження, окреслено об'єкт, предмет, матеріал, мету та завдання роботи, визначено теоретичну та практичну цінність дисертації, зазначено апробацію роботи.

У першому розділі **«Теоретичне підґрунтя дослідження перекладацького доробку В. Підмогильного»** окреслюються актуальні в українському перекладознавстві проблеми та напрямки, одним з яких є історія художнього перекладу. У розділі проаналізовано ступінь вивченості творчого доробку В. Підмогильного.

Дослідження складної творчої особистості письменника-перекладача неможливе без комплексного, міждисциплінарного підходу. З цією метою були залучені перспективні у сучасному перекладознавстві герменевтичний і діяльнісний підходи до вивчення художнього перекладу. Запропонований метод перекладознавчого кола дає можливість простежити взаємозв'язок між оригінальною і перекладацькою творчістю митця з урахуванням широкого спектру мовних і позамовних контекстів.

Під час аналізу мовного контексту діяльності В. Підмогильного-перекладача враховувалися його походження, природність для нього української мови, опанування французької мови, вивчення якої він розпочав ще у дитинстві і яку вдосконалював впродовж усього життя, його вища освіта, мовні та літературні процеси 20-х – 30-х років ХХ ст. (впровадження «харківського правопису», прагнення письменників та перекладачів відродити та усталити «живу» українську мову). У випадку поєднання особистостей письменника і перекладача необхідним є співставлення особливостей мови і стилю власних творів письменника із мовою і стилем перекладів. Серед політичних, ідеологічних, культурних, літературних позамовних контекстів, які відіграють неабияку роль у формуванні творчої постаті митця, для долі В. Підмогильного-перекладача саме ідеологічний контекст виявився вирішальним. Дослідження цього аспекту його творчості відповідає помітній тенденції – актуалізації в останні роки у світовому перекладознавстві ідеологічного підходу до перекладу, що пов'язано із розумінням важливості ідеології у вивченні перекладу в культурологічному аспекті. Зважаючи на значний для долі В. Підмогильного вплив ідеологічного позамовного контексту, його творчість було поділено на два періоди – період українізації 20-х років ХХ ст. та період Великого терору 30-х років ХХ ст.

Другий розділ **«Перекладацька діяльність В. Підмогильного в період українізації 20-х років ХХ ст.»** присвячено висвітленню перекладацької діяльності В. Підмогильного у широкому мовному та позамовному контекстах 20-х років ХХ ст. Цей період був для В. Підмогильного надзвичайно плідним як у власній, так і в перекладацькій творчості, паралелі між якими було досліджено за принципом перекладознавчого кола. В. Підмогильний обирав для перекладу твори, співзвучні з його світосприйняттям, – іронічні,

песимістичні, психологічні. Дослідження виявило спільність і у доборі творів за жанрами. До 1927 року В. Підмогильному як у власній, так і у перекладацькій творчості був близьким жанр оповідання. Він переклав оповідання А. Франса, А. Доде. У 1927–1928 роках В. Підмогильний працював над перекладами творів Вольтера «Кандид», Гі де Мопассана «Любий друг», О. де Бальзака «Горію», які зараховують до жанру роману виховання. Прикметно, що саме в цей час В. Підмогильний написав роман «Місто», який також відносять до жанру роману виховання.

Аналіз перекладів романів та оповідань А. Франса, А. Доде, П. Меріме, Вольтера, Гі де Мопассана, О. де Бальзака (у період з 1921 р. по 1929 р.) та зіставлення їх з власними творами В. Підмогильного (оповідання, повісті, роман «Місто») дозволили виділити основні стратегії, яких він дотримувався у своїй перекладацькій діяльності періоду 20-х років ХХ ст.: стратегія просвітництва, мовоохоронна стратегія, стратегія креативності, стратегія часткового одомашнення.

Стратегія просвітництва втілювалася у доборі В. Підмогильним творів для перекладу, прагненням ознайомити читачів із творами класиків європейської літератури (багато з цих творів були вперше перекладені українською мовою). Відтворення В. Підмогильним інтертекстуальних посилань, французьких реалій, пояснення прецедентних феноменів у примітках сприяло долученню українських читачів до широкого європейського і світового культурного контексту.

Мовоохоронна стратегія перекладу у цей період виявлялася у В. Підмогильного у послідовному вживанні «харківського правопису» («*фіялковий*», «*сміливости*», «*льокай*») у власній, перекладацькій творчості та критичних статтях. Впровадження у текст перекладів питомо українських рідковживаних слів та зворотів слугувало розширенню словникового багатства української мови, доводило спроможність відтворювати твори класиків літератури засобами української мови.

Стратегія часткового одомашнення превалювала у В. Підмогильного у відтворенні побутових реалій («*cabaret*» – «*шинок*», «*patache*» – «*ридван*», «*maison*» – «*хата*», «*un petit pain*» – «*паляничка*»); вигуків («*hélas*» – «*Леле!*», «*tiens !*» – «*От тобі!*», «*Fi ! fi !*» – «*Тьху! Яка гидота!*»); при відтворенні імен персонажів («*Paul*» – «*Павло*», «*Nicolas*» – «*Микольця*», «*Blanquette*» – «*Біланя*»). Використання у перекладах давноминулого часу української мови є також проявом стратегії доместикації («*qu'il avait eue*» – «*що мав був*», «*qu'il mangeait*» – «*їв був*»). Однак, при відтворенні власних назв та реалій, що позначають одяг, В. Підмогильний тяжів до очуження («*spencer*» – «*спенсер*»).

В. Підмогильний – письменник з високим ступенем лексико-семантичної креативності – неминуче привносив риси власної індивідуальності у переклад. Про це свідчать створені ним незвичні словосполучення, мальовничі епітети («*une pierre moussue*» – «*мохуватий камінь*», «*l'eau d'une source*» – «*джереляста вода*», «*des accents circonflexes à notre front*» – «*на чоло лягають*

ріжкаті зморишки», «*un cri immense*» – «безмежний крик»), які він гармонійно вводив у текст перекладів. Креативність В. Підмогильного виявилася і у насиченні мови перекладів яскравими фразеологізмами, які часто належали до просторічного мовлення («*par la peur de se voir repoussé*» – «він боявся і облизня піймати», «*il pensa tomber*» – «та трохи не дав сторчка», «*avoir quelque mauvais coup de sang*» – «а то вас ще грець уразить»).

В. Підмогильний досконало володів як високим, так і низьким стилями французької та української мов, тому він по-мистецьки відтворював мовні характеристики персонажів, які належали до різних верств суспільства («... *qui s'en va au cabaret lutiner des guilledines*» – «... він тиняється по шинках та жирує з усякими шльондрами!»). До вигуків, зменшувально-пестливої та лайливої лексики В. Підмогильний віднаходив лексеми, характерні для українського дискурсу («*pauvre fille*» – «дівчинонька», «*mon frère*» – «братік», «*lointain pays*» – «сторінонька», «*mes ailes*» – «крилечка»; «*Je suis stupide*» – «Йолоп я», «*un semblable animal*» – «такий гевал», «*nom d'un chien*» – «хай йому грець»). Колористичну лексику, яка відігравала важливу роль і у його власній творчості, В. Підмогильний відтворював близько до оригіналу, подекуди застосовуючи прийом кальки («*vert-pistache*» – «зелено-фісташковий»). В. Підмогильний відтворював метафори та порівняння за допомогою розширення («... *se mirait une maison blanche*» – «... закохано споглядали себе в воді білі будинки») та додавання розмовної, просторічної лексики, посилюючи таким чином експресивність тексту, використовував також і одомашнення («*ce sport de la causerie française*» – «спорт вимонченої французької балаканини»). Деяка лексика та форми керування дієслів, які використовував В. Підмогильний, видаються архаїчними, хоча на той час були у широкому вжитку («*дбати за щось*»). В. Підмогильний вдало застосовував засоби для відтворення динамічного ритму оповіді, який є характерною рисою і його власних творів, вдаючись до прийомів акумуляції дієслів і синтаксичного паралелізму.

Іронію, яка створювалася у творах Вольтера, А. Франса, А. Доде прийомами гіперболізованих неочікуваних порівнянь, алогічним причинно-наслідковим зв'язком, оксюморонами, антитезами, перифразами, В. Підмогильний відтворював переважно близько до тексту оригіналу. Він використовував гру антонімами, вводив розмовну лексику та фразеологізми, що підсилювало іронічний підтекст. Дослівний переклад, що застосовувався доречно, допомагав посилити сприйняття сказаного у протилежному значенні. Іноді В. Підмогильний пояснював у виносках алюзії, присутні у французькому першотворі, для кращого розуміння читачем іронічного підтексту.

Третій розділ має назву «**Переклади В. Підмогильного за часів Великого терору 30-х років ХХ ст.**».

Період Великого терору 30-х років ХХ ст. став для В. Підмогильного плідним переважно у перекладацькій діяльності. У цей час відбулися значні зміни у мовному (почалися заборони використання «харківського правопису»)

та позамовному контекстах (заборона власної творчості, тиск цензури, арешти письменників та перекладачів, погіршення соціально-економічної ситуації). Вирішальним для долі В. Підмогильного у цей період став ідеологічний контекст. Через ідеологічні утиски, заборону створювати власні твори В. Підмогильний перебував у пригніченому стані і обирав для перекладу твори песимістичніші та саркастичніші, ніж ті, що перекладав у період 20-х років ХХ ст.

Проаналізовані переклади В. Підмогильного періоду 30-х років творів А. Франса, Г. де Мопассана, О. де Бальзака, Д. Дідро, К. Гельвеція засвідчують, що основні стратегії, обрані В. Підмогильним у 30-х роках, переважно збігаються із засадничими стратегіями, яких він дотримувався у 20-х роках ХХ ст. Це стратегія просвітництва, мовоохоронна стратегія, стратегія креативності, стратегія часткового одомашнення (використання якої дещо обмежується).

Досліджене з перекладознавчої перспективи листування В. Підмогильного з І. Борщакіом та М. Зеровим дозволяє зробити висновок про відповідальне ставлення В. Підмогильного до перекладацької та редакторської праці (він редагував багатотомні видання класиків літератури) і свідчить не лише про його глибоку ерудованість, але й про прагнення до просвітництва, вказує на постійне бажання збагачувати культуру та знання тогочасних українських читачів.

Застосування мовоохоронної стратегії дещо обмежується у період 30-х років ХХ ст. «Харківський правопис», що широко використовувався перекладачем у попередній період, вже майже повністю зникає у його перекладах та оригінальних творах, – причиною цього була робота цензорів. Втім, політичний контекст не позначився на приватному листуванні В. Підмогильного, у ньому він продовжував використовувати «харківський правопис». Помітно зменшилося використання дещо застарілої лексики.

У період 30-х років В. Підмогильний вже менше схилився до стратегії часткового одомашнення французьких текстів. Він одомашнював лише деякі релігійні реалії та терміни, вводив у тексти церковнослов'янізми («*еси*», «*глаголеши*», «*десниця*») та характерну для церковної мови інверсію іменника і прикметника («*до всяких розваг охочий*», «*скарби церковні*»). Стратегія очуження помітна у відтворенні реалій на позначення одягу («*une robe à guître*» – «*сукня з мережевим фішю*»). На відміну від попереднього періоду, В. Підмогильний завжди використовував транскрипцію для відтворення імен персонажів («*Le docteur Obnubile*» – «*Доктор Обнюбіль*», «*Le conseiller Chaussepied*» – «*Радник Шоссп'є*», «*Le comte de Maubec*» – «*Граф де Мобек*»).

Як і у попередній період, В. Підмогильний – творча особистість з високим ступенем креативності – майстерно використовував багатий потенціал української мови для відтворення французьких оригіналів. На відміну від першого періоду, широке застосування префіксів та зменшувальних суфіксів надавало перекладам більшої афектації («*витворити*», «*поганенький*»,

«винце»). В. Підмогильний поетизував описи природи, кольори, створюючи авторські неологізми – епітети, дієприкметники, а також використовуючи рідковживану лексику («*épaissi*» – «розгладлий», «*agité*» – «хвильний»). В. Підмогильний майстерно відтворював лайливу лексику, іноді посилюючи її негативне забарвлення («*Bougre!* – «Трясця твоїй матері!», «... *nom d'un nom*» – «... сто чортів»), а також вигуки, частіше використовуючи як вторинні вигуки, так і повнозначні слова («*Si je l'ai été!*» – «Ще б пак не був!», «*Hélas !*» – «Лишенько!»). При відтворенні метафор, образних порівнянь, епітетів В. Підмогильний вдавався до лексико-семантичних трансформацій («*Jeune fille, elle avait été trempée dans la religion comme dans de l'huile. ... elle macérait en une onctueuse piété*» – «Ще дівчиною вона напустилась релігією, як олією. ... з головою пірнула в спасення благочестя»), чи відтворював метафори за допомогою дослівного перекладу («*étaient leurs trésors*» – «розсипали свої скарби»). Досить часто стилістично невиразні словосполучення В. Підмогильний замінював метафорою («*pousser cette conversation*» – «роздмухати цю розмову»). Гра слів подекуди виявлялася надскладним завданням для перекладу, і В. Підмогильний відтворював її з певними втратами («*chevelure poivre et sel, «poivre et sale», disait son rival*» – «волосся, неначе присипане перцем і сіллю – «перцем і сміттям», як казав його суперник»). Говірку регіону Прованс у Франції у перекладі оповідань А. Доде В. Підмогильний у попередній період не відтворив, однак тепер говірка у романі «Монт-Оріоль» була відтворена сповна прийомом звуконаслідування («*Veux-tu gagner une pièce de chent francs?*» – «Хочеш жаробити што франків?»). В. Підмогильний, у порівнянні з попереднім періодом, менше вживав просторічних, розмовних фразеологізмів. Він використовував переважно два підходи до відтворення фразеологізмів – підшукував прямі відповідники («*aller en paix*» – «йти з миром», «*le brouillard, qu'est à couper au couteau*» – «туман, густий такий, хоч ножем ріж») або адекватні за конотаціями фразеологізми («*il fera chaud au rôle Nord*» – «... то й небу гаряче буде»). Подекуди він перекладав нейтральне сполучення слів фразеологізмом («*Le Seigneur lui-même était embarrassé*» – «Сам господь бог був у скруті»).

Схожість з попереднім періодом спостерігається і в адекватному відтворенні іронії А. Франса, Д. Дідро. В. Підмогильний тонко відчував приховані смисли, алогізм, контраст між високим і буденним. Часом В. Підмогильний відтворював іронію за допомогою інверсії, що є прийомом афективного синтаксису. Втім, іноді для адекватного сприйняття перекладу він вважав за необхідне пояснити у виносці власну назву, інтертекстуальне посилання чи підшукати авторський еквівалент.

Незважаючи на несприятливий позамовний контекст в Україні у 30-х роках ХХ ст., В. Підмогильний продовжував творити. Перекладання стало для нього розрадою, втечею від сумної та страшної реальності. Навіть на засланні В. Підмогильний перекладав з англійської, щоб не втратити майстерність і зберегти себе як творчу особистість.

ВИСНОВКИ

Перекладацький доробок В. Підмогильного є однією з незаповнених сторінок історії українського художнього перекладу. Аналіз досліджень літературної творчості В. Підмогильного засвідчив, що їх можна поділити у хронологічному плані на три основні періоди: 20-і – початок 30-х років ХХ ст., 60–80-і роки і часи незалежності України. Однак, за великої кількості досліджень оригінальної творчості В. Підмогильного, його перекладацьку спадщину згадують лише побіжно, за винятком нечисленних фахових статей.

Висвітлення такого специфічного феномена в історії світової літератури як поєднання в одному митці талантів письменника та перекладача виявило, що подібний творчий симбіоз зустрічався набагато рідше у письменників-прозаїків, аніж у поетів. Перекладацьку діяльність В. Підмогильного було розглянуто з урахуванням взаємовпливу творчої особистості оригінального письменника і блискучого прозового перекладача.

Комплексний аналіз перекладацького доробку В. Підмогильного здійснено на основі здобутків лінгвістичної персонології, теорії мовної і творчої особистості перекладача, креативності перекладача, впливу мовних та позамовних контекстів на діяльність перекладача, ідеологічного, герменевтичного, діяльнісного підходів до перекладу. Запропонований метод перекладознавчого кола уможливорює дослідження взаємопов'язання та взаємовпливу власної і перекладацької творчості митця з урахуванням широкого спектру мовних та позамовних контекстів.

На основі положень теорії контекстів у перекладознавстві, до мовних контекстів було віднесено контекст умов формування мовної особистості В. Підмогильного-перекладача, контекст мовної ситуації у період діяльності перекладача (впровадження «харківського правопису», прагнення письменників і перекладачів сформуванню «живу» українську мову). До позамовних контекстів віднесено історичний, культурний, соціальний, політичний, ідеологічний контексти епохи, у яку жив перекладач. Серед широкого спектру мовних та позамовних контекстів вирішальний вплив на перекладацьку діяльність В. Підмогильного, як виявилось, мав ідеологічний позамовний контекст. Зважаючи на це, нами було виокремлено два періоди перекладацької діяльності В. Підмогильного. Перший період – це 20-і роки ХХ ст., доба «українізації». Другий період – 30-і роки ХХ ст. – роки політичних репресій, доба «Великого терору». Помітним став той факт, що перекладання було для В. Підмогильного покликом душі протягом усього творчого шляху, а також засобом розради і виживання у другий період.

Проведені за принципом перекладознавчого кола хронологічні паралелі між оригінальною прозовою і перекладацькою творчістю В. Підмогильного дозволили дійти висновку про те, що на вибір ним текстів для перекладу мали вплив пошуки літературних форм для власної творчості. Переважну більшість творів жанру малої прози В. Підмогильний переклав у період написання власних оповідань. Пізніше В. Підмогильний, перейшовши до написання

романів, для перекладу обирав також романи. Перекладаючи Вольтера, Гі де Мопассана, О. де Бальзака, твори яких зараховують до жанру роману виховання, В. Підмогильний працював над власним романом виховання – романом «Місто».

Зіставлення власних творів В. Підмогильного і його перекладів французьких класиків дає можливість говорити не лише про вже помічені науковцями паралелі між С. Радченком, героєм роману «Місто», і Е. де Раїніньком О. де Бальзака та Ж. Дюруа Гі де Мопассана, але й про те, що у прозі В. Підмогильного і у перекладених ним текстах відчувається певна спільність ключових концептів – «страх», «нудота», «самотність», які є основними концептами екзистенціалізму і які знаходять мовну реалізацію у лексиці з відповідною семантикою.

Протягом усієї творчості В. Підмогильний перекладав (за поодинокими винятками) твори авторів, які були суголосними його світобаченню, інтелектуальним і філософським пошукам, психологічному типу, характеризувалися песимізмом, іронічним ставленням до людини та суспільства, були близькими йому за засобами мовної та стилістичної виразності, що позначилося і на стратегії та тактиці перекладу. Потяг В. Підмогильного до моралізаторства, психологізму та іронії, які притаманні і його власній прозі, привели перекладача до відтворення філософських та моралізаторських творів Д. Дідро, М. А. Вольтера та К. Гельвеція, психологічних та реалістичних романів Гі де Мопассана, О. де Бальзака, сповнених експресії творів П. Меріме та А. Доде. Улюбленим автором В. Підмогильного був А. Франс, до перекладу творів якого він звертався впродовж усього життя, – загалом В. Підмогильний переклав 6 романів та 11 оповідань А. Франса.

У перекладанні В. Підмогильний керувався стратегією просвітництва, яка долучала українського читача тієї епохи до європейського і світового літературного контексту. Основним засобом реалізації цієї стратегії було пояснення інтертекстуальних посилань, власних назв, прецедентних феноменів, реалій французької дійсності у виносках та примітках. Виконання завдань просвітництва стало можливим завдяки тому, що В. Підмогильний був елітарною творчою особистістю з глибоким філософським осмисленням дійсності, образним світобаченням, тонким розумінням гри словами та смислами в тексті. Він відзначався надзвичайною ерудованістю, вишуканим стилем письма, що виявилось не тільки у його власних творах, але й в усіх його перекладах.

Мовоохоронна стратегія виражалася у В. Підмогильного у майстерному використанні потенціалу української мови, передусім у застосуванні норм «харківського правопису», яке характерне і для його власних творів. Причому, як засвідчило дослідження, він був прихильником цих змін, адже дотримувався їх у приватному листуванні і після заборони українізації. Також В. Підмогильному властиве послідовне вживання у перекладах питомо

української лексики, насичення текстів перекладу елементами галицького мовного матеріалу, використання давноминулого часу, особливих форм керування дієслів.

Творчій особистості В. Підмогильного-перекладача притаманний високий ступінь креативності. Він вносив у переклади прийоми стилістичної і мовної виражальності, характерні для його власних прозових творів, застосовував несподівані, зазвичай семантично несполучувані слова, експресивні епітети, особливо для опису пейзажів, інтер'єрів, образів персонажів. Йому властиве тонке і нюансоване володіння колористичною лексикою, дієслівними формами, що відтворюють психологічний стан персонажів і динаміку розвитку дій у тексті. Самобутність творчої особистості В. Підмогильного зумовлювала те, що в деяких випадках у тексті перекладу виникала додаткова експресивність, зокрема при відтворенні звертань, сталих виразів, епітетів за рахунок вживання призабутих виразів, вигуків, авторських неологізмів, запозичень, образних епітетів. У якості еквівалента В. Підмогильний зазвичай добирав із синонімічного ряду не нейтральне, найуживаніше стрижневе слово, а рідше вживане, інколи за давнине і від цього експресивніше. Особливо по-мистецьки В. Підмогильний відтворював фразеологізми, добираючи влучні, загалом стилістично і семантично адекватні фразеологічні звороти, найчастіше просторічного мовлення. Втім, подекуди це вело до певного одомашнення першотвору.

Для перекладів В. Підмогильного притаманне часткове одомашнення, що засвідчується прийомами перекладу фразеологізмів, вигуків, просторічних виразів, використанням рідковживаної та питомо української лексики, особливо такої, що стосується побуту людей, явищ природи, а також вигуків, лайок, звертань, слів із значенням пестливості, здрібнілості. Стратегія очуження помітна у перекладі переважної більшості імен персонажів, відтворенні реалій та релігійних термінів.

Метафори та образні порівняння у більшості випадків В. Підмогильний відтворював близько до оригіналу, іноді він використовував прийоми компенсації, інверсії, розширення. Ряди образних порівнянь, які часто зустрічалися в описах природи чи зовнішності персонажів, В. Підмогильний відтворював з перестановками, однак не порушуючи образу оригіналу. Метонімії, зевгми В. Підмогильний переважно відтворював за допомогою майже дослівного перекладу, який він використовував стилістично вивірено.

Іронію у творах Вольтера, А. Франса, А. Доде, Д. Дідро, яку В. Підмогильний тонко відчував завдяки особливостям власного іронічного світобачення, він переважно відтворював з високим ступенем адекватності, при цьому намагався зберегти нюанси протиставлення буквальних та прихованих смислів. У багатьох випадках В. Підмогильний, адаптуючись до особливостей тогочасного українського читача, вдавався до прийому пояснення алюзій та інтертекстуальних посилань, необхідних для сприйняття іронічного звучання тексту. Для відтворення іронії В. Підмогильний використовував також

інверсію, гру антонімами, вводив розмовну лексику, що підсилювало іронічний підтекст.

Талановитість В. Підмогильного-перекладача, оригінальність його творчого підходу унаочнюється і у порівнянні його перекладацьких рішень з рішеннями інших перекладачів класичних французьких творів (І. Франка, Є. Старинкевич, І. Ковтунова, Д. Паламарчука, Ю. Лісняка, М. Гайдая та В. Шовкуна, Ф. Сологуба, В. Гаршина, А. Фьодорова, І. Татарінової, Н. Яковлевої, І. Аксьонова, Г. Ярхо, Н. Немчинової, А. Худалової, Р. Олдінгтона). Таке зіставлення виявило, що В. Підмогильний, який блискучо володів словом, переважно в усіх перекладах віднаходив вдалі рішення.

Через політичні репресії остаточно не усталено список перекладених В. Підмогильним творів. Поповнити список дозволяє віднайдений в архіві рукопис казки «Білосніжка». Щодо певної кількості перекладів, які нами не розглядалися, невідомо, чи виступав В. Підмогильний як редактор, чи переклади здійснював саме він. Тому аналіз особливостей перекладацької майстерності В. Підмогильного, розпочатий у цій роботі, може стати підґрунтям зіставних текстологічних досліджень, які дозволять здійснити атрибуцію тих чи інших перекладів і точніше окреслити перекладацький доробок В. Підмогильного.

В. Підмогильний не обґрунтував власної теоретичної концепції перекладання, втім, його перекладацька творчість за якістю, кількістю і значущістю перекладів з французьких класиків, за відповідальним і відданим ставленням до праці перекладача і редактора перекладів є надзвичайно вагомим внеском в історію українського художнього перекладу.

Перекладацька творчість В. Підмогильного має біполярне спрямування. З одного боку, вона безпосередньо перебувала в контексті тогочасної української дійсності і, з огляду на мотиви, стратегії і прийоми перекладання, слугувала просвітництву українців і, відтак, становленню української нації. З другого боку, В. Підмогильний як перекладач (передусім класиків французької прози, а, наприкінці життя, і англійських класиків), митець, який поділяв, а інколи, певною мірою, передвіщав засади екзистенціалізму, належав до європейського контексту. Тому перекладацька творчість В. Підмогильного слугувала ствердженню європейської ідентичності України. Очевидно, що твори, перекладені В. Підмогильним, більшість яких не перевидавалася в радянські та пострадянські часи, знайдуть в Україні свого зацікавленого і вдячного читача, а також мають бути залучені до широкого наукового обігу.

Список опублікованих праць за темою дисертації:

1. Седлєрова А.І. Роман Д. Дідро «Черниця» в перекладі Валер'яна Підмогильного / А.І. Седлєрова // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць / відп. ред. О.І. Чередниченко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. – Вип. 31. – С. 148–153.

2. Седлерова А.І. Переклад філософської повісті Вольтера «Кандід» і формування творчої позиції В. Підмогильного / А.І. Седлерова // *Studia linguistica: зб. наук. праць / відп. ред. І.О. Голубовська*. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – Вип. 5, ч. 1. – С. 565–570.
3. Седлерова А.І. Валер'ян Підмогильний і естетичний принцип «об'єктивного реалізму» Гі де Мопассана : перекладацький контекст / А.І. Седлерова // *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць / відп. ред. О.І. Чередниченко*. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2011. – Вип. 37. – С. 278–283.
4. Седлерова А.І. Листи В. Підмогильного до І. Борщака: перекладознавчий аспект / А.І. Седлерова // *Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Н.М. Корбозерова*. – К. : «Логос», 2012. – Вип. 30. – С. 396–402.
5. Седлерова А.І. Еволюція етапів перекладацької діяльності В. Підмогильного / А.І. Седлерова // *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць / відп. ред. О.С. Снітко*. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2012. – Вип. 42, ч. 2. – С. 103–110.
6. Седлерова А.І. В. Підмогильний – перекладач повісті «Коломба» Проспера Меріме / А.І. Седлерова // *Наукові записки. Studia in honorem. Серія: філологічні науки (мовознавство): зб. наук. праць / відп. ред. О. Семенюк*. – Кіровоград, 2012. – Вип. 104 (1). – С. 308–313.

АНОТАЦІЯ

Седлерова А. І. Мовний та позамовний контекст перекладацького доробку Валер'яна Підмогильного (на матеріалі перекладів з французької мови). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка МОН України. – Київ, 2013.

У дисертації вперше подано комплексний аналіз перекладацької діяльності В. Підмогильного у мовному та позамовному контекстах періоду 20–х – 30–х років ХХ ст. на основі використання сучасних теорій щодо мовної та творчої особистості перекладача, герменевтичного кола, діяльнісного та ідеологічного підходів до перекладу, а також запропонованого методу перекладознавчого кола. Проаналізовано вплив мовних та позамовних контекстів на перекладацьку діяльність В. Підмогильного. Зважаючи на вирішальний вплив ідеологічного чинника на життя В. Підмогильного, його творчу діяльність було поділено на два періоди: 20-і роки (доба «українізації») та 30-і роки (доба «Великого терору»). Розглянуто взаємовплив двох іпостасей В. Підмогильного – письменника і перекладача на жанровому, ідейно-світоглядному, концептуальному рівнях, укладено таблиці, які дозволили співставити власні твори та переклади В. Підмогильного за хронологічним принципом.

Досліджено, що впродовж творчого шляху В. Підмогильний перекладав твори авторів (О. де Бальзака, Гі де Мопассана, Вольтера, Д. Дідро, А. Франса, П. Меріме, А. Доде, К. Гельвеція), які були суголосними його власній прозовій творчості.

У дисертації визначено основні стратегії, притаманні перекладацькому стилю В. Підмогильного – стратегія просвітництва, мовоохоронна стратегія, стратегія креативності та стратегія часткового одомашнення.

Ключові слова: перекладацька діяльність В. Підмогильного, творча особистість, мовний та позамовний контексти, перекладацька стратегія.

АННОТАЦІЯ

Седлерова А. И. Языковой и внеязыковой контекст переводческого наследия Валерьяна Пидмогильного (на материале переводов с французского языка). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.16 – переводоведение. Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко МОН Украины. – Киев, 2013.

В диссертации проведен комплексный анализ переводческой деятельности В. Пидмогильного в языковом и внеязыковом контекстах периода 20-х – 30-х годов XX в. на основе использования современных теорий языковой и творческой личностей переводчика, герменевтического круга, деятельностного и идеологического подходов к переводу, а также был предложен метод переводоведческого круга. В работе рассмотрено взаимовлияние двух творческих ипостасей В. Пидмогильного – писателя и переводчика, составлены таблицы, которые демонстрируют сопоставление в хронологическом плане оригинальных произведений и переводов В. Пидмогильного. На протяжении всей переводческой деятельности В. Пидмогильный выбирал для перевода произведения О. де Бальзака, Ги де Мопассана, Вольтера, Д. Дидро, А. Франса, П. Меріме, А. Доде, К. Гельвеція, созвучные с его оригинальным творчеством на жанровом (до 1927 года писал и переводил в основном рассказы, позже перевел романы воспитания, созвучные с жанром его собственного романа «Город»), идейно-мировоззренческом (психологические, морализаторские, иронические произведения), концептуальном (концепты экзистенциализма «страх», «тошнота», «одинокость») уровнях.

Руководствуясь положениями теории контекстов в переводоведении, к языковым контекстам причислен контекст условий формирования языковой личности В. Пидмогильного-переводчика, контекст языковой ситуации в период деятельности переводчика (внедрение «харьковского правописания», стремление писателей и переводчиков возродить «живой» украинский язык). В случае феномена соединения в одной творческой личности писателя и переводчика необходимо сопоставлять особенности языка и стиля собственных произведений писателя с языком и стилем переводов. Среди политических,

идеологических, культурных, литературных внеязыковых контекстов, которые играют важную роль в формировании творческой личности переводчика, для судьбы В. Пидмогильного именно идеологический контекст имел решающее значение. Исследование этого аспекта его творчества соответствует тенденции актуализации в последние годы в переводоведении идеологического подхода к переводу, что связано с пониманием важности идеологии при исследовании перевода в культурологическом аспекте. Учитывая сильное влияние идеологического внеязыкового контекста, переводческая деятельность В. Пидмогильного была разделена на два периода: 20-е годы XX в. – период украинизации, 30-е годы XX в. – период Большого террора.

На протяжении всей творческой деятельности В. Пидмогильный переводил произведения О. де Бальзака, Ги де Мопассана, Вольтера, Д. Дидро, А. Франса, П. Мериме, А. Доде, К. Гельвеция, которые были созвучны с его собственным прозаическим творчеством.

Для переводческого стиля В. Пидмогильного характерны такие стратегии – стратегия просветительства, стратегия защиты языка, стратегия креативности и стратегия частичного одомашнивания. Стратегия просветительства была направлена на приобщение украинского читателя к произведениям классиков французской литературы. Она проявилась в выборе произведений для перевода, в объяснении неизвестных прецедентных феноменов, реалий в выносках и комментариях. Стратегия защиты языка состояла в стремлении возродить и сформировать украинский язык, в использовании «харьковского правописания», редкоупотребляемой, полузабытой, исконно украинской лексики. Стратегия креативности проявилась в использовании неожиданных, обычно семантически несовместимых слов, экспрессивных оборотов, создании авторских неологизмов. Стратегия частичного одомашнивания заметна в использовании приёмов перевода фразеологизмов, восклицаний, обращений, просторечий, реалий.

Ключевые слова: переводческая деятельность В. Пидмогильного, творческая личность, языковой и внеязыковой контексты, переводческая стратегия.

ABSTRACT

Sedlerova A. I. Lingual and extralingual context of V. Pidmohylny's translation heritage from French

Thesis for the Candidate degree in Philology, Speciality 10.02.16 – Translation Studies. – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv, 2013.

The thesis deals with V. Pidmohylny's translation activity in terms of lingual and extralingual contexts in 1920s – 1930s.

V. Pidmohylny's translation activity is analysed within the framework of modern theories of language and creative translator's personality, hermeneutic circle, pragmatic and ideological approaches to translation. The paper proposes to study translation activity in terms of “translation studies circle”. The influence of lingual

and extralingual contexts on V. Pidmohylny's translation activity is examined. Taking into account the decisive influence of ideological factor on V. Pidmohylny's life, his creative activity was divided into two periods: 1920s (period of "ukrainization") and 1930s (period of "Great terror"). The interaction between two talents of V. Pidmohylny – those of a writer and a translator – is analysed in genre and conceptual spheres. V. Pidmohylny's own works and his translations are compared and presented in a chronological order.

V. Pidmohylny translated the works of O. de Balzac, Guy de Maupassant, Voltaire, D. Diderot, A. France, P. Mérimée, A. Daudet and C. Helvétius that were consonant with his own ones.

The principal translation strategies of V. Pidmohylny are: strategy of enlightenment, protection of the Ukrainian language, creativity and partial domestication.

Key words: V. Pidmohylny's translation activity, creative personality, lingual and extralingual context, translator's strategy.